

komentar?

alpar lošonc

Kako da govorimo posle otrežnjenja o pijanstvima noći, da li je potrebno da se uvek hijerarhizovanom, prekombinovanom, gotovo sumnjivo mirnom dobu istrežnjenosti progovori o zanosu antropoloških revolucionarno-ekspresionističkih nada? Jutro nastaje dolaskom svetlosti i upravo zbog toga verujemo — kako to *Bloh* kaže — da je jutro ispunjeno kretanjem, gibanjima mladalačkog fanatizma. Šta se, međutim, dešava, ako i izjutra vlada starački mir, kakav kretanje biva zamenjeno umornom klonulošću? Ono što će u daljem tekstu uslediti kao pokušaj, prema pravilima formalne logike obično nazivaju komentarom. Prihvatao li ono, što je mladi *Lukač* izrazio tako, da eksperiment koristi kao model život i umetnost, tada je sve ovo eksperiment vežbanja ogleda: odnosno smeštanje subjektiviteta u *experimentum mundi*. Ovakvo je, međutim, komentar: izazivanje boga. Budući da neprestano prevrće, narušava — u ovakvim prilikama očekivane — regule akademskog formalizma, hladne objektivnosti, regule koje bi zahtevale, da komentar i prevod dodu u takav odnos sa tekstom, kakav je odnos stila i mimeze: da bude jedna ista pojava uz različite moduse viđenja (*Valter Benjamin*). Velim, subjektivitet koji je ovde nesumnjivo namerno deklarisan protivreći tome, da se ovoga puta izgradi odnos mimeze i muzike kosmičkih sfera: eksperiment je teren serije autonomnih refleksija. (Sve je to posebno naglašeno okolnošću, da je analizovan »predmet« subjekt diskursa koji se ovde razvija, određujući podjednako i njegov okvir i sadržaj). Ali, nije reč samo o tome. Naime, eksperiment komentara — nazovimo ga tako — preferiše neumoljivost i ukoliko bi svoj sud usmerio samo u jednom pravcu, tada bi mu se s pozicije »mudrosti sutrašnjeg dana« s punim pravom mogao uputiti prekorač zbog jednostranosti. Uspostavljanje istorijske distance ne služi, međutim, tome: cilj je istraživanje uzroka, okolnosti jednog poraza, i to jednog takvog poraza čije su se posledice penetrirale u gotovo sve pore našeg svakodnevnog života, delujući na naše razmišljanje ponegde paraličujući, a ponegde fermentirajući. Zbog toga pokušaj komentara ne nastoji da stilizuje zvuke bure aplauza, niti želi da potvrdi pokudu, negativni vrednosni sud. On samo protestuje protiv zaludnih zahvata pomirenja sa stvarnošću i neumoljivost podjednako preteže i na prošlost i na sadašnjost.

Predmet je, dakle: ona duhovna zajednica, onaj duhovni pokret iznikao u okvirima ranog samoupravljanja, koji je prokrijumčario u vojvodansku atmosferu, koja je bazdila od ustajalosti provincijalizma, avangardnu poeziju, nemir, skepsu prema sadašnjosti, budućnost, utopiju, antropološki negativitet, pretenziju za promenom, rečju, vrednosni poredak levih pokreta koji su se formirali šezdesetih godina. Ovo pitanje se, međutim, ne sme preneglašavati: platforma »simpozionista« je predstavljala nastavak već postojeće antiprovincijalističke orijentacije, istinski novum se ogledao u tome, da je taj antiprovincijalizam bio nabijen aktivnošću, kreativnom energijom i političkim sadržajem. Ovo je vredno istaći i zbog toga, što tradicionalne interpretacije obično smeštaju pokret »simpozionista« u uski okvir antiprovincijalizma, mada je stvarljanje pod znak pitanja jednog socio-kulturnog sistema, koji je praktikovao lokalističku retoriku, batrgajući se u apologiji partikularizma, zahtevalo mnogo više. Prvu generaciju *Uj Symposiona* ne možemo ni slučajno definisati kao pokret usredsređen na jedan problem: provincijalizam. Svoj predmet želimo opisati kao takav kulturni pokret, koji je trebao da ima i socio-političke dimenzije. Ukom smislu je *Symposion* bio pokret? Prema onome što kaže *Turen*,²⁾ neizostavni elementi osnivanja jednog pokreta su sledeći: a) identitet (u čije se ime razvoja dati diskurs), b) suprotnost (protiv koga se diskurs uobličava), c) princip totaliteta (gde se vodi borba). U pokretu se sistemi delovanja pojedinaca vežu za takva normativna pravila, koje organizuje mogućnost i verovatnoća kolektivnog identiteta. Mogućnost kolektivnog identiteta kao realan momenat može učiniti verovatnim učestvovanje u kolektivnoj akciji. Anticipaciju mogućnosti kolektivnog identiteta, aktualizaciju kolektivne akcije nije moguće tematizovati bez prethodno navedena tri elementa (koji, naravno, uvek stoje samo u relaciji dopune), uz napomenu, da strategija pokreta može biti spontana, pa čak i opterećena protivrečnostima. *Turenova* misao je ispravna i s tog stanovišta, što naglašava: štaštvost jednog pokreta ne može biti suženo na negativno odnošenje, na manifestovani otpor ili na subverziju u odnosu na postojeće (jer u tom slučaju ne bi bio drugo, do zgušnjavanja jednog instrumentalizovanog sukobljavanja), ali je istovremeno nezamisliv bez ovog negativnog odnošenja — sve je to uslov, da postojanje jednog datog pokreta vezemo za konkretne socio-kulturne konflikte (to, ne na poslednjem mestu, može da znači i to, da sami socio-kulturni sistem izvodimo iz sistema konflikata). Naravno, apstraktna deskripcija ova tri elementa ne nagoveštava mnogo o mogućim »kombinacijama«, ili o tome, koji će element dominirati na štetu drugog. Ovim aspektima se, međutim, može pristupiti na osnovu reproduktivne logike datog socio-kulturnog sistema. Mnogi su, na primer, kritikovali pokret šezdesetih godina na taj način, što su zamerali zbog navodne preneglašavanja drugog elementa *turenovske* definicije: prema ovoj zameri, pokreti su podigli negaciju na metafizički nivo, gotovo nezavisno od svake realne relacije.

Symposion je, dakle, već po sebi značio simboličan izazov kulturnoj politici koja je negovala retoriku partikularizma, jer je anticipovao alternativni subjektivitet. Razumljivo je, da se vojvodanska duhovna sredina, za koju su bili karakteristični priviknutost na različite varijante pomirenja, na udobnost mira, sankcionisanje ideološki dekretovanih nužnosti prelaznog razdoblja, strah od nepoznatog, razmetanje »fils-tarskim perčinama« i ideološkom budnošću, zastupanje vulgarno hegelizujućeg principa da je »stvarno u socijalizmu« istovremeno i »umno«, te izraženi lokalni kolorit, užasnula od nove senzibiliteta, s obzirom da

je ova novovrsna destruktivnost, subverzija, u temeljima uzdrmla sloj koji je poznavao tek slobodu *citoyena* i koji je diktirao pragmatičnu kulturnu politiku. Dok su funkcioneri pomirljivosti, za večna vremena mudri, racionalni ljudi, insistirali na estetiци objektivnih odnosa sadašnjosti, estetiци koja je izražavala impresionističkim metodama upregnutu i naravno zauzdanu stvarnost, dotle je generacija koja je osećala vrelinu utopije, zasenjena budućnošću, podigla kritičku osetljivost na transcendentni rang. Transcendencija je zahtevala nov jezik, najpre se formirao jezik avangardne poezije, i ne slučajno, mnogo kasnije i jezik proze. Stvaranje novog jezika imalo je koren u novom viđenju sveta, koje je sveti privilegij negacije povezal sa luciferovskom verom što čezne za utopijom. Upravo zbog toga novi pesnički govor nije predstavljao za njih subverziju »lingvistike«, već žudnu subjektiviteta u modernom smislu za transcencijom. Valja direktno reći, da je primarni element simpozionističkog senzibiliteta bila poezija. U arsenal simpozionističke lirike spadali su ekstatični trenuci slobode, radikalna jezička kreacija... fetišizacija pesme (*Domonkoš*), katarza čistog delovanja, »beskompromisna akcija u duhu *Če Gevare*« (*Tolnai*), odnosno etos takvog delovanja, suverenitet poezije, revolucija negativiteta. Poezija se nalazi na svetskom »frontu« (*Bloh*) — pomoću poezije treba izneti na videlo sve što drži u okovima energije subjektiviteta.

Novi jezik novog viđenja sveta ostaje nerazumljiv za one, kojima se čini da u ovakvoj vrsti negacije vide ugrožavanje privilegija koje idu uz njihovu moć: ljudi koji različito vide svet ne razumeju se ni na planu jezika. Razumevanje je inače zahteva samopožrtvovanje. Novi jezik ne atakuje na formalnu strukturu starog jezika, već napada tragove konzervativnog doživljavanja sveta. Zajedno sa svim tim išla je i ona neoromantika, koja je od promene napravila kriterij savršenstva i koja se s velikom strašću i patosom uključila u strujno kolo evropske i jugoslovenske kulture. Simpozionisti su sagledali potrebu aktivne participacije u jugoslovenskoj kulturnoj zajednici — ne na ideološkoj osnovi. Ovoj »generaciji« je pošlo za rukom da stvori nezavisnu kulturu i to tako, što kao norme novog senzibiliteta nije koristila imitaciju spoznatih vrednosti stranih kultura, nego onu praksu nemira subjektiviteta, koja kreira viđenje sveta. Uprkos svakom spoljašnjem uticaju, bitak pokreta je na immanentan način bilo ukorenjen u datom socio-kulturnom sistemu. Ova suverena kultura nije raspolagala pravim prethodnicima, gotovo je sve morala da stvori iznova; u teorijskim umovima oduvek siromašna Vojvodina tretirala je evropske misli kao životu strani element. Treba, međutim, reći i to, da se simpozionistički pokret mogao razvijati sa takvom filozofskom orijentacijom, kakva je bila jugoslovenska filozofija, koja je šezdesetih godina razvila intenzivnu, immanentnu društvenu kritiku. Misao simpozionista bila je determinisana sledećim pojavama: preokret 1948., koji je uneo korenite promene u jugoslovensku politiku, studentski pokreti i štrajkovi pedesetih i šezdesetih godina, afera Ranković, radikalnan sistem potreba akceptiran od strane nove levice, dosledan antistaljinizam, mehanizmi tržišnog privrednjavanja, koji su sve više jačali tokom šezdesetih godina, birokratsko rašlanjavanje države (na mesto federalnog državnog aparata dospela su republičke, pokrajinske, opštinske birokratije), diskusija koja se razvila povodom Ustava 1963. godine, rano samoupravljanje, studentske demonstracije 1968., tzv. »praško proleće«, porast nacionalizma itd.

Orijentisanost simpozionističkog pokreta na totalitet mogla je biti determinisana i sa više faktora: s jedne strane, kao što sam spomenuo, predstava o svetu koju su zastupali konzervativci uvek je bila zasnovana na jednom pragmatički interpretiranom pogledu na svet, protiv kojeg je nova »generacija« uperila jedan teorijski uobličen totalitet, s druge strane, kao što je poznato, pojam totaliteta u *Lukačevoj* Istoriji i klasnoj svesti izvršio je ogroman uticaj na koncepcije levih pokreta. Vredno je naglašavati ove činjenice, budući da ih svakodnevno zaboravljamo. Naime, prilikom valorizacije simpozionističkog pokreta nude se dva puta: na jednom se pretpostavlja samo literarno udruživanje, estetička revolucija, a na drugom jedino filozofsko-politička teorija. Koliko je meni poznato, drugim putem niko nije prošao do kraja. Prvi put je, međutim, vrlo popularan. Sredinom sedamdesetih godina, kada je postalo očigledno da su levi pokreti pretrpeli poraz, započelo je manipulisanje vrednostima, drugi period »ispiranja«, ispražnjavanja vrednosti, u kome je simpozionistički pokret, svidelo se to ili ne, postavljen za predmet akademske književne istorije. Jedva da je potrebno dokazivati, kako ova vrsta prisvajanja teče danas gotovo bez ikakve prepreke. Tada zastupani vrednosni poredak kvalifikuju kao mladalačku nezrelost, o čemu nije poželjno razgovarati. Jeste, mnogi idu prvim putem, štaviše, ako bolje promislim, čak i suviše njih. Stoji istina: svaka se ljudska objektivizacija može prisvojiti, transformisati u interesu pragmatičkih ciljeva. *Symposion* je doživeo istu sudbinu, kao oni levi pokreti, koji su šezdesetih godina vrelom strujom marksizma (*Bloh*) pržili kožu dogmatičara. Setimo se *Duckeove* rečenice: *dugi hod kroz institucije*. Verovatno je, da ni drugi put — koji je, kao što smo videli, pre imaginaran — nije manje problematičan. Samo što treba uzeti u obzir činjenicu, da je novi vrednosni svet levičarskih orijentacija šezdesetih godina, koji je po prvi put omogućio plodonosnu interpretaciju čitavog Marksovog opusa, izvršio veliki uticaj, ako ne na sve, ali svakako na ubedljivu većinu simpozionista. Verujem da mirno mogu zabeležiti: gledišta pojedinih simpozionista neposredno su oformljena ovom orijentacijom. *Symposion*-pokret mogu da tumačim samo kao takvu malu zajednicu, koja je kao celina bila usmerena na artikulaciju totaliteta i kojoj su mogli dobiti mesta i teorijski promišljeni elementi radikalnog antistaljinizma i literarno, umetničko uobličavanje životne grade. Jedna od glavnih odlika nastupa »generacije« je svakako spontaneitet, dakle ona karakteristika, koja ponajviše nedostaje u arsenalu godišta koja su se javila docnije. Pri tome mislim na dve stvari: spontanitet kao princip koji funkcioniše unutar okvira jednog ideološkog izbora vrednosti — što su konzervativci, na karakterističan način, smatrali za mitizaciju instinkata — te činjenica, da se *Symposion*-pokret spontano formirao u okviru jedne intenzivne društvene dinamike. Spontanitet je bitan momenat političkih zbivanja ovoga veka,

možda čak i probni kamen političkih projekata. Onima koji poznaju značaj radničkih saveta koji su spontano nastajali u Evropi sociološko-političko-filozofska relevancija spontaniteta sigurno kazuje mnogo.

Uz spontanitet je subjektivitet doživljaj od velike važnosti. Vodeći žanr »simpozionista« je esej i pesma, kao najsuštastveniji fragmenti samopronalaznja subjektiviteta. Esaj je reprezentovao intenciju prisutnosti, koja je percipirala datosti i s dubokim ubedenjem osvetljavala činjenice, istovremeno značivši prisutnost, disajni ritam bačenosti u pulzirajući život, rakurs pogleda uperenog u budućnost. Esaj je, s druge strane, dao formu političkom razmišljanju svog subjekta, osećanjima koja se odnose na ograničenosti slobode i uobličio pitanja koje se odnose na mesta što ga subjektivnost zauzima u društvenoj sferi, u politizovanom društvu; esaj je zapravo većiti pokušaj uobličavanja očajja u vezi mesta subjektiviteta. Esaj je — prema mladom Lukaču — svirepo oštra autorefleksija platonskog držanja, odnos zalutale misli prema imanenciji, životnoj građi, pitanje duše, opozicija duše prema činjenicama, smeštanje opredmećenja duše, formi u procep između Jeste i Treba. Upravo zbog toga istovremeno rezultat traženja izlaza i kinetičke energije očajja. U vezi sa esejom Lukač je govorio o sentimentalnom doživljaju intelektualnosti, pojmovnosti: dok u poeziji »*subdina daje formu*«, »*forma se javlja u liku sudbine*«, dotle je u esaju »*forma sudbine, forma je princip koji stvara sudbinu*«. »*Forma određuje granice materijalnostima koje se bez nje vazdušasto razvejavaju u svemu*«. ³⁾

Adorno, koji je pošao s tačke gledišta reflektiranog nominalizma i kritike ideologije, označio je važan zadatak esaja u tome, da izvodi kulturne formacije iz svega onoga, što ih utemeljuje. »U esaju zabljesne totalitet, a da pritom ne tvrdi: svugde je prisutan... Želja mu je da izleći mišljenje od njegove samovoljnosti, i to tako, što ovu samovoljnost reflektuje, umesto da je kamuflira kao neposrednost.« ⁴⁾

Đerd Breter je doveo u vezu suštinu esaja sa iskustvom nedostatka, sa umetnošću nedostatka: »*Tamo gde duh gubi sopstvenu nit, gde u njegovoj hijerarhiji nastaje prelom, gde izgrađene forme uzaludno posežu jedne za drugim, jer duhovna praznina neutrališe njihove težnje — javlja se esaj*«. ⁵⁾

Za »simpozioniste« esaj, dakle, znači iskoračenje iz neumerenosti reči, iz sveta »Diktatoričkih evidencija« u nikada — evidentan svet reflektiranje na datosti. Traženje izlaza, raznovrsne modifikacije duhovnog saobražavanja — u okvirima jedne intenzivne društvene dinamike — mogla su da imaju za rezultat, da su se istinski konzervativci, oni koji nisu domislili antistaljinizam kao totalan proces mogli okupiti zajedno sa radikalnima pod zastavom radikalizma. Da ne bude zabune: ja ovde ne mislim samo na estetičke osnovne pozicije. Početkom šezdesetih godina slojevi su se mogli polarizovati, postojao je možda jedan takav trenutak, koji se pokazao kao »moralno dobar«. U daljem toku kriteriji slobode shvaćeni kao norme nisu bili dovoljni: ova »generacija« je razvila svest o svojim manjkavostima, ograničenjima svoje slobode, ali što se tiče već pojava formi praktikovanja slobode očigledno nije bila saglasna. To stoga, što smo polagano stigli do onog pitanja, koje se odnosilo upravo na jedinstvenost i generacijsko štaštvo »simpozionista«. Moje je pitanje: *možemo li ovde govoriti o generaciji?* Zbog čega pitanje generacije poseduje u našim predelima tako veliku važnost i aktuelnost? Ja verujem, da kod nas generacija označava normativan pojam artikulisanih posredovanjem literarnih gledišta, pojam čija se sociološka determinisanost obično zaobilazi. Ovo mišljenje u stvari smatra svojim modelom samo književnu delatnost »simpozionista«, zanemarujući okolnost, da je ova literarna aktivnost deo jedne društvene prakse obeležene kritičkom osetljivošću. Prema tome, generacija je ovako jedna takva zajednica reformisanja literature, koja akceptira homogen sistem vrednosti. I doista: u opštoj svesti na mađarskim jezičkim područjima Srednje i Istočne Evrope egzistira predstava, koja ne pravi suštinsku razliku između »simpozionista«; koja, dakle, pretpostavlja homogenu, neizdiferenciranu celinu. Za mene je evidentno, da posle prvih »simpozionista« ne može biti ni govora o generaciji, nedostaju uslovi stvaranja spontanih zajednica. Ne verujem, da moja konstatacija kazuje mnogo, s obzirom da to važi za manje-više poznatu stvar, ali su uslovi koji determinišu nedostatak spontanih zajednica utoliko manje znani. Vratimo se, međutim, prvom pokoljenju »simpozionista«: moje je uverenje da se ni prvi »simpozionisti« ne mogu smatrati za generaciju (naravno, razlika između tadašnjih i sadašnjih »simpozionista« je ogromna: danas nedostaju i realne tendencije pretvaranja u generaciju). Polazim od teksta Đerd Breter *Hipoteze o dvojnog jeziku generacija*. ⁶⁾ Breter ističe dve, za nas važne činjenice: jedna je kolektivno obeležje generacije, a druga je, pak, jezik istovetnog značenja, »*generacija je ona potencijalna zajednica, koja govori jezikom istovetnog značenja*«. Prema *Karlu Manhajmu* (Breterov navod) članovi generacije »*uzimaju učešće u istoj fazi kolektivnog dogadjanja. Zajedničko smeštanje u socijalnom prostoru nije dato činjenicom rođenja u identičnom hronološkom vremenu, jednovremenom mladošću... već iz ovoga proisteklom mogućnošću tangiranih da uzmu učešće u istim događajima, životnim sadržajima itd., i staviše, da to čine u znaku raslojavanja svesti istog karaktera*«. U Breterovoj koncepciji jedna generacija raspolaže dvojnim jezikom: prvi jezik je specifični jezik kontaktiranja članova generacije, koji je ujedno i nosilac partikularnih osobina mikrozajednica i koji je istovremeno jezik prilagodavanja konkretnim uslovima; drugi jezik sadrži relacioni sistem između mikrozajednice i strukture moći. Evo zastrašujuće precizne Breterove rečenice: »*U tome se formuliše na koji način ljudi vide ili žele da vide svoje mesto i odnos u ovoj strukturi, odnosno, kako žele da prikažu sebe predstavnicima strukture*«. Prvi jezik, tzv. jezik sopstvene mikrozajednice nije moguće metafizički razdvojiti od drugog, od jezika prilagodavanja odnosima institucionalne moći. Prema Breterovom mišljenju kretanje između ova dva jezika otkriva mnogo šta i pitanje je postoji li dijalektičko kretanje među tim jezicima, posredstvom čega se može manifestovati intencija upućena na slobodu kao na nedostatak; pitanje je, može li partikularni jezik da iskaže svoje misli koje se odnose na svoju ulogu u društvenoj sferi, može li da izrazi svoje ideale. Ako se partikularitet kreće slobodno u društvenoj sferi, onda »*postoji neposredan odnos*« između ova dva jezi-

ka, tada partikularitet parktikuje sopstvenu suštinu. Treba imati i Breterovu konstataciju, da u svojim partikularnim zajednicama nacionalnost koristi svoj maternji jezik, a u društvenim kontaktima i nematernji, preko čega se značenje dva jezika generacije vezuje i za nematernji jezik — i dodajem: u društvenoj sferi za kulturu na nematernjem jeziku.

Moje je mišljenje, da je sve to izvanredno važno prilikom valorizacije *Simposion-pokreta*, jer »*simpozionisti*« — nisu stvorili takvu potencijalnu zajednicu, koja bi pretpostavljala upotrebu jezika identičnog značenja. Naglašavam, homogenost ovog jezika može se dovesti u pitanje u prvom redu na planu komunikacijskog relacionog sistema koji se odvijao sa odnosima institucionalne moći, kasnije tokovi, sadašnje stanje naše kulture dokazuje to pregnatno.

Malo pre sam rekao, da su i radikali i konzervativci — nazovimo ih ponovo tako — figurirali u simpozionističkom ruhu, što je očigledno protivrečenost. Šta je, međutim, racionalno jezgro ove protivrečnosti? Da sam zapisao, da je *Simposion* sačinjavao jednu polivalentnu celinu, u kojoj je različitost ili dinamički pluralitet ideja stvorio takvu dinamiku, koja je rezultirala čitavim nizom izvanrednih dela, time ne bih rekao ništa novo. Iz prethodnog sledi, da ne delim ove iluzije, a moja tvrdnja, koja se zasniva na tome, da ne postoji *Simposion*-generacija u Breterovom smislu implicira između ostalog i to, da interpretaciju koja računa na homogenitet te vrste smatram neodrživom. Već sam naznačio, da je za mene realna pretpostavka, da je postojalo jedno moralno dobro razdoblje, kada je izvor radikalne odluke ubedenje, da su stare metode izdane, neprimenljive; ali to je samo jedinstvo negacije. Zeleo bih da podvučem: sve to nije periferina pojava, već važan konstituent jednog duhovnog pokreta kao celine. Bilo je moguće jednoznačno odbaciti predstava sveta pisaca koji su prevazišli jedino socalizam, jer to kazuje doista malo oblicima realizacije slobode; jednoznačno je bilo moguće odbaciti vojvodansku kulturnu tradiciju, koja je otelovljavala *couleure locale-ovsko* viđenje ili suprotstaviti svemu tome maksime avangarde; neuporedivo širi horizont je nedvosmisleno poricao raison vojvodanske kulturne politike i njenu izolovanost... No, šta se dešava ako prvobitna radikalna odluka nije dovoljna do kraja, ako vrednosna zaštita koja ovaploćuje prvobitni skandal više ne pruža kriterij za praktikovanje slobode, ako hod kroz kompromise zahteva nove kriterijem ako zaštita prvobitnog radikalizma više nije radikalizam? U takvim prilikama nudi se više puteva; drugim rečima, lekcija je zadata. Odgovori su nadasve različiti — upravo sam o tome i govorio. O tome, da u »moralno lošem« razdoblju *Simposion*-generacija je za mene neupotrebljiv, misli pojam. Napadači, zapravo skriveni i znani korifeji kulturne politike, brzo su osetili nedostatak jedinstva. Iluzije i logika isključivosti sprečila je »simpozioniste« u tome, da situaciju sagledaju realno.

Isključivost kao dominantna strategija zasluženja objašnjenje, budući da čini vidljivim momente pretežno kritičkog držanja. Jedna od fundamentalnih teza levih pokreta, koja nije izrečena, ali koja bezuslovno funkcioniše kao premisa, jeste veridikt mladog Lukača, fihteansko doba dovršene grešnosti. Spoznaja zloće svetskog stanja rasteže Jeste i Treba i Marksovo učenje o generičnosti, u utopiji zajednice bez dominacije, artikuliše kroz opšte modele univerzuma sveta vrednosti. Ideologija levog radikalizma usmerena je u celini ka utopiji i maksime opisuju Jeste kao dom Zla. Ako je svetsko stanje carstvo Zla, ako je »Zlo u stalnom porastu«, i ako smo mi subjekti ovog sveta vrednosti, onda nas ništa ne može spasiti zadnjeg suda, greh narasta u metafizički entitet. Rečeno jezikom »simpozionista«: globalna konsolidacija uzdiže greh u metafizičke regije. U postojećem svetu greh postaje univerzalan, a mi smo delovi dovršene grešnosti i svoju smo subjektivnost stavili u službu globalne konsolidacije. Citiram važnu rečenicu tzv. druge etike mladog Lukača: »*Svi smo odgovorni na svetu za svakoga i za sve, od toga nema odbrane — i to ne samo posredstvom opšteg svetskog greha, nego svaki pojedinačni čovek za svakog čoveka i za svakog pojedinačnog čoveka na ovoj zemlji*«. ⁷⁾

Radikalizam koji negira svetsko stanje i afirmiše sopstvene vrednosti pretpostavlja neormantiku »*večne gerilske sudbine*«, ukidanje konsolidacije. Protiv sveta vrednosti Zla, beskonačnog rasprostiranja Zla uperena je večna beskonačnost revolucije, koja se nikada ne ostvaruje: *to je diskontinuitet nasuprot kontinuitetu dogmatizma. S te tačke, međutim, postaje problematično pitanje utopije i imanencije, pitanje na koje »simpozionisti« nisu nikada umeli pružiti umirujući odgovor. Mogu li nesumnjivo radiklane, ali i iluzijama obeležene maksime posredovati između Jeste i Treba? Može li praktična egzistencijalna filozofija negativiteta odvratiti ljude od greha? Mogu li komunicirati maksime levog radikalizma ljudima koji se guše u virovima greha, može li bez autoriteta komunicirati pojam dobra i zla za onoga, ko je stvorio greh? To jest, može li jedna tipično intelektualistička vizija posredovati između utopije i opstojećeg sveta, može li teleološka praksa jedne reprezentativne inteligencije zastupati praksu pojedinačnog čoveka?*

Pitanje imanencije se odnosi na egzistenciju u sredini. Borba pokrenuta za autonomiju vojvodanske književnosti stvorila je iluziju, koje su za jednu od svojih najvažnijih posledica imale potcenjivanje nužnosti egzistencije u sredini, drugim rečima: potcenjivanje realnosti datosti.

»*Simpozionisti*« su u duhu negacije odredivali svoju koncepciju uvek protiv onih, koje su smatrali konzervativcima — konzervativci su se, pak, uvek pozivali na imanenciju, istina pozitivistički, u duhu nereflektiranih plitkosti. »*Simpozionisti*« nisu smatrali činjenice istinski respektabilnim, to bi za njih značilo isto što i vraćanje konzervativizmu. Zbog toga su mogući predmeti sociologije, sociografije bili potisnuti u pozadinu. Ali je neartikulisan ostao i onaj skup činjenica, u koji su vojvodanski intelektualci uronjeni brojne specifičnosti bića nacionalnosti. Dodajem, nedostatak tumačenje bića nacionalnosti ne može se objašnjavati samo ovim razlozima. Izabrana vrednost levih pokreta šezdesetih godina je svetska revolucija, internacionalizacija revolucije i iz te pozicije pozivanje na nacionalni karakter se može staviti pod znak pitanja, to jest, lako se može osumnjčiti kao nacionalizam. Napominjem, osim toga, još i to, da su krajem šezdesetih godina »simpozionisti« bili svedoci onog skretanja udesno, koje je najbolje izraženo radanjem različitih nacionalističkih

kih ideologija. Uz sve to išao je i onaj specifični partikularizam, koji je, na primer, bio zastupljen u vidu veštačkog naduvavanja državnosti republika. Bilo je očigledno, da je nacija »iluzorična zajednica«, a ne »homogen totalitet« kao što su to naglašavali ideolozi nacionalizma. Tek uzgred napominjem, da je rasplamsavanje nacionalističkog poimanja vrednosti mnogo pre organski deo nasilne afirmacije jedne ekonomske strategije, i to tzv. srednje klase.⁸⁾ Mislim da je *I. Kuvacić* u pravu kada konstatuje, da je skretanje udesno bilo nužno, budući da zvanična ideologija nije izbacila na površinu prljavu, egoističku ideologiju srednje klase.⁹⁾ U takvoj situaciji »simpozionisti« su se odrekli razmatranja jedne datosti: bića nacionalnosti; pitanje bića nacionalnosti potisnuto je u njihovom mišljenju na periferiju. Ne postavljam zamerku zbog nedostatka političkih gestova — utoliko pre, jer najčešću, najtipičniju političku zabludu predstavlja danas mešanje političke, ideološke sfere sa ekonomskim, socijalnim, komunikacijskim sferama. A to ima za posledicu bezuslovni primat politike u odnosu na sve objektivacije društva; totalitet postoji na taj način politički totalitet, u kome politokratija reorganizuje, »repolitizuje« svaki gest, svaku ljudsku refleksiju, što zapravo znači, da ih potiskuje na političko područje, u *Simposionu* je bilo reči o dijalogu partikularizma i univerzalnosti, a u tom okviru i o spomenutim dimenzijama. Međutim, ove dimenzije nisu stigle na nivo strategije. (Ponekad je vrlo problematično govoriti o strategiji prve generacije *Simposion-a*, budući da je u nekim datim slučajevima bilo eventualno samo napipavanje). Ja, inače, redovito pribegavam uobičajenom postupku, prema kome društvene projekte ne treba valorizovati samo na osnovu pretenzije i intencija, već na osnovu postignutih rezultata. Interpretacija bića nacionalnosti ne zahteva samo politički, već i sociološki, pravni, sociografski, socijalpsihološki pristup, a čini potrebnim iscrpno poznavanje i predočavanje svih prava nacionalnosti, u svetlu sveva toga, pak, razmatranje prakse afirmacije prava nacionalnosti, većitog jaza između prava i njihovog potvrđivanja u praksi (sociologija prava), institucija školskog sistema, administracije, promišljanje mesta koje nacionalnost zauzima u okvirima državnih granica, mogućih inferioričnih situacija.

Zivotna forma primerena Jeste kao području Pakla saseca vrednosnotvornu praksu, prikriva dimenzije greha. Greh je slepa podređenost činjenicama, nužnostima. Činjenice zapravo znače privid, koji upravo vrednosnotvorna praksa napada sa najvećom žestinom. Ali onda valja znati i to, šta nazivamo činjenicom, budući da između suštine i pojave treba napraviti razliku; kriterij pruža vizija intelektualca. A to, pak, neizbežno ide sa posledicom, da jedna reprezentativna inteligencija ne guje nauku u čistilištu neprekidne kritike: razdvajanje pojava, činjenica i suštine. Ponovo postavljam pitanje: šta je sa komunikacijom? Iz nabrojanog sledi, da »simpozionisti« — budući da nije moglo biti u skladu sa njihovim akcijama — ovo pitanje nisu postavili. U koncepcijama »simpozionista« je, na primer, komunikacija koja je za mene problematična, smatrana rešenom, jer je ova koncepcija imala u vidu jedan određen društveni sloj: novu vojvodansku mađarsku inteligenciju. Moj prigovor je jednostavan, ovaj tip inteligencije, čije je pretpostavljanje bilo organski ugrađeno u koncepciju *Symposion-a* nije postojao i očigledno je, da ne postoji ni danas. Da sumiramo: *Uj Simposion* nije bio časopis vojvodanskog mađarskog intelektualca, ali zbog iluzornosti svoje socijalne imaginacije, potcenjivanja funkcija saznanja, »simpozionisti« nisu došli do svesti o ovoj činjenici. Upravo je zbog toga vredno zapisati ono, što su »simpozionisti« tvrdoglavo poricali: levičarski vrednosni sistem *Uj Symposion-a* uvek je egzistirao u ovim krajevima kao strani element, drugim rečima, ovaj vrednosni poredak je bio okružen tišinom praznog prostora jednako kao u ostalim delovima Evrope. Ovu činjenicu je sjajno dokazalo onih nekoliko tekstova, koji su manipulirali činjeničnim podacima vezani za ovu problematiku (npr. tekst *Svedoče i o nama*), ali datosti nisu nikada dospеле u celinu teorije. (U Vojvodini se nisu pojavile čak ni one forme sukoba, pod čijim bi uticajima Arsenije Njegovani izgubili »neobičnost privatne ličnosti«). Ako bismo sada poverovali da je sve to suštinska novina, bili bismo u velikoj zabludi, opet su samo konzervativni kulturnopolitički korifeji spoznali činjenicu, da »simpozionisti« predstavljaju manjinu, ako hoćete, sektu — čak i ako se radi o takvoj manjini, koja je skrenula na sebe pažnju svugde na mađarskim i drugim jezičkim područjima. Oficijelna kulturnopolitička ideologija je upila u sebe one »simpozionističke« vrednosti i integrisala one misli, koje je bilo moguće racionalizovati za jedno gledište, koje nije sklonu građanskoj hrabrosti. Ideološka racionalizacija i integracija otupljuje, slabi osporavanje sveta, »simpozionisti« su bili nezaštićeni u odnosu na finije manipulacije. Dosad sam u više navrata spomenuo da je suštinski konstituent »simpozionističkog« gledišta bila jedna futurocentristička intelektualistička vizija. Zašto? Oni koji pretendiraju na radikalnu promenu upućuju izazov u odnosu na fundamentalnu tezu marksističke teorije: ko je subjekt ove radikalne promene? Sociološko obrazloženje izazova dotiče fundamentalnu tezu revolucionara dvadesetih godina (radnička klasa je ovosvetvski predstavnik svetskog duha). Ostalo znamo: levičarski pokreti šezdesetih godina bili su naglašeno intelektualni pokreti, mada bih odmah dodao, da su optužbe zbog navodnog potcenjivanja radničke klase promašene. Koncepciju inteligencije »simpozionista« nisu prožimali samo levičarske koncepcije, vojvodanske iskustva su takođe mogla značiti izvanredno važan činilac. Saznajnu metodu konzervativaca, kao što je poznato, oblikovali su impresionistički metodi, pre naglašavanje detalja, propisana pravila pragmatičkog političkog duha. Vodeći princip »simpozionista« je, pak, bilo totalno, sveobuhvatno, na formulaciju celine usmereno intelektualističko gledište. Nadalje: tokom šezdesetih godina došlo je do diferencijacije inteligencije kao sloja, do njenog raščlanjivanja. Sve je to organski činilac borbi voderah sa pozicije vlasti. Pouka šezdesetih godina kod nas bila je upravo pozicija moći intelektualca, odnosno to, da intelektualac samodopadno uživa u ulozi ideologa, ideološko delovanje nije vezano samo za funkcionisanje Agitpropova, već je upravo i osobina sredstava masovne komunikacije, kao što je umetnik, pesnik — svojom diktaturom ukusa — atom ovog procesa. Ali, zajedno sa raznovrsnim racionalizacijama kritike nije samo struktura stvaranja ideološki motivisana, već i struktura recepcije.

»Simpozionisti« su bili subjekti ovog procesa, utoliko što su demistifikovali depolitizaciju; depolitizacija je i inače jedan izuzetan politički proces, u suštini jedna delotvorna pojavna forma teranja u stegu politike, te upravo zato ponavljam, da gest začet u viru depolitizacije nije neorijentisanost lišena politike nego sredstvo ideološkog delovanja. Vojvodanski intelektualac, na koga je »Simposion« računao, nije imao nikako podređenu ulogu u poretku socijalne strukture, čak je imao vodeću ulogu i diktirao je ideologiju vlasti. Ništa, dakle, nije prirodnije, što je pretežna većina vojvodanskih intelektualaca bila rukovodena sa tri kantovska »*Sucht*«-a: srebrojubljen, vlastoljubljen i častoljubljen. Iluzija simpozionističke autorefleksije se ogleda u tome, da je posmatrajući svet, zamislila uz njega jedan nepostojeći sloj. »Simpozionisti« nisu nikada bili u stanju da se oslobode klasične koncepcije inteligencije. Inače, viđenje inteligencije kao idealnog tipa možemo pronaći i na jugoslovenskom nivou, naročito u »koncepcijama humanističke inteligencije, koja je kreativna i koja mobilise ljudske energije«. Šta je zapravo klasična koncepcija inteligencije? Postoje li takve grupe, koje već po svome postojanju karakteriše postavljenost u istinu ili strast za istinom i umom? Postoje li takve grupe, koje već po svom postojanju reprezentuju put logosa?

Suština klasične interpretacije inteligencije dobro je izražena u nekoliko Sartrovih misli¹⁰⁾ — ovaj modus razmišljanja su *Konrad* i *Selejni* nazvali transcendentnom orijentacijom¹¹⁾; intelektualac nije dobio mandat ni od koga, mada mu je status determinisan istorijskim prilikama. »Ovaj akter istorije« ima fundamentalno prosvetiteljsku funkciju, jer iskoristišvi kapital znanja, koji mu je dala kapitalistička klasa — uopštenije, subjekti koji predstavljaju vlast — stvara intelektualnu intervenciju, koja može da spreči formiranje ideološke autorefleksije podređenih. Dalji mu je zadatak, da radikalizuje akcije fizičkih i duhovnih robova datoga doba, time, što u pragmatičkim formama delovanja daje glasa univerzalnosti, dakle iskamčuje dijalog između partikulariteta (često, recimo, samo ogoljenim interesom rukovodene akcije) i univerzaliteta. Intelektualac izražava važnu antropološku dimenziju — mogućnost čoveka, jer, kao što znamo od Kanta, znanje je znak čovekove istorijske veličine.

Intelektualna intervencija kulminira u tome, što uvek izražava nameru podređenih, koja stremlje utopijskom: intelektualac treba da se prostavi svakoj moći, to jest, između svake konstelacije moći i intelektualne inoginacije vezane za univerzalno postoji ekstremna protivrečnost. Ponegde Sartr naziva inteligenciju tehničarem univerzalnosti; na osnovu toga bih mogao reći: intelektualac je stručnjak utopije.

Intelektualac je, međutim, i nosilac »nesrećne svesti«, jer intelektualni rezultati, koji predstavljaju cilj njegova delovanja, a koji ciljuju na univerzalno, mogu biti iskorišćeni i u partikularne svrhe. Karakteristično je, da kasnije Sartre polazi odatle, da intelektualac treba da prevaziđe recepciju »nesrećne svesti«, pa čak i da negira intelektualnost kao presudni moment. »Klasični intelektualac« odbija sopstvenu radikalnu upitnost, i dobro se oseća kao »nosilac nesrećne svesti«. Ako intelektualac želi da nadide samoga sebe, kako bi postao radikal, praktičan kritičar datog poretka, tada mu valja da promeni i svoj generalni stav prema intelektualcu. Ali Sartr čak ni posle promenjenog mišljenja nije voljan da forme polarizacije u vezi sa legitimnom vlašću potraži u stratifikaciji postojećih intelektualnih grupa, što je pouzdan znak, da se nije odrekao transcendentne orijentacije — budući da je najpre sama intelektualna delatnost transcendovala postojeće, a u drugom redu, za stvaranje radikalizma usmerenog protiv postojećeg potrebno je intelektualno štaštvo, potrebna je kultura intelektualaca.

Ovaj »drugi« Sartrov način razmišljanja pokazuje visok stepen sličnosti sa tradicionalnom marksističkom interpretacijom, prema kojoj učestvovanje u revoluciji ukida ulogu u drami društva: učešće u antropološkom ekstenzitetu revolucionarne akcije promovise svakoga u čoveka koji izvlači antropološki optimum, autentičnu mogućnost. S tog stanovišta se ovome može pridodati misao Edgara Morina¹²⁾ o tome, da marksistički intelektualac ne postoji, jer marksista prestaje da bude intelektualac, kada proširuje delokrug svoje intelektualnosti, jer u istom trenutku biva praktično-delatni čovek, mislilac, borac i naučnik. (Naravno, ako ne smetnemo s uma, da se marksovska antropološko-ontološka revolucija nije odigrala i da u doglednom vremenu ni nije aktuelna, onda treba da kažemo, da ne postoji šansa, da se upravo spomenute mogućnosti igranja uloga izjednače na ukinuto sačuvano na jednom

optimalnom nivou. Ako prihvatimo, da je izostajanje revolucije u marksovskom smislu uslov opstanka marksizma,¹³⁾ onda takode treba da kažem, da »istorijske okolnosti« jasno anticipiraju status marksističkog intelektualca.) U političkom pokretu takode možemo pronaći strateško opravdanje potrebe ove nivelacije. Lenin je, na primer, nedvosmisleno tvrdio, da se u političkoj organizaciji ne može praviti razlika između proletarijata i inteligencije. Inteligencija po prirodi stvari ne može da afirmiše svoje eventualne radikalne pretenzije naspram postojećeg, shodno tome ona je prinudena da stupi u savez sa nekom društvenom grupom, ali ova mogućnost se može realizovati samo onda, ako »ovi akteri istorije« prihvate i usvoje disciplinu koju zahteva politička organizacija, što bi praktično trebalo da znači sopstvenu negaciju.

U izgradnji gramatike političke tehnologije (koja je, kao što znamo, rezultirala kvarenjem jezika, diskvalifikaciju dijaloške egzistencije jezika) u značajnoj meri učestvuju i gramatika intelektualca (vidi npr. pitanje legitimacije). Nije slučajno ni to, da brojni moderni politički projekti slede formulu vulgarizujuće metafizike (najlakše je ovde naravno pomisliti na Josifa Visarionoviča). Jedan politički projekt predlaže političke institucije i značenja, a intelektualci iz profesionalnih razloga učestvuju u stvaranju značenja koja su odlučujuća sa stanovišta funkcionisanja društva. Nismo na ontološki-apriorn način unapred determinisani u sledenju slobode ili ne-slobode.¹⁵⁾ Sloboda se ne može zasnovati upućivanjem na čovekove autentične mogućnosti, budući da već i mogućnost koja se karakteriše kao autentična znači prethodan izbor, koji treba obrazložiti; isto tako treba odbaciti one »intelektualističke programe«, koje se opredeljuju za princip iracionalnog autoriteta, polazeći od toga, da je čovek, recimo, »agresivno«, »ne-racionalno«, »raskalašno« biće. Politički programi koriste, treba da koriste ove programe (vidi npr. program prisiljavanja na slobodu). U ovoj tački se slažem sa Kolakowskim¹⁶⁾; nije reč samo o tome, da predstavnici političke tehnologije pronalaze odgovarajući (Lisenko) tip intelektualca jer se »čini da postoji Nafta-komponenta, intelektualcu smeta sopstvena nezavisnost i on traži autoritet, na drugom, ne-intelektualnom terenu« (diktatura racionalnosti, nužnost hijerarhije postojećeg, pragmatičan način življenja — od koga smo dobili ove, značenjem bogate projekte). Minijaturnu, manje reflektiranu varijantu ovog sistema značenja možemo stalno iskustiti u »provincijalnoj kulturi«, u čijem intelektualnom kosmosu možemo na gomile utvrđivati forme ponašanja koje se zalažu za iracionalne autoritete i za personalne mitove. Personalni aspekti ovde i inače poseduju udvostručeno značenje — prečesto se mešaju privlačja, »intimitet«, narcisoidna uvrednost i princip javnosti. Ne sme da nas zavarava ona frazeologija koja je u upotrebi: intelektualna gramatika dopušta i bezostatan napad razuma. Postaje tragikomično, kada se taj provincijalni intelektualac pobuni protiv »preterane intelektualizacije« ili »proizvodnje uma« (»nama nisu potrebne teorije«); to bi bila hiperprovincijalna »teorija« protiv teorije (na stranu što provincijalni intelektualac obično obavlja bespoštednu kritiku teorijskog diskursa najdivljim, nacionalističkim ili drugim lokalnim retorikama ispunjenim, ideološkim argumentima). Pregnantan primer za to bila je zbrka oko recepcije strukturalizma sredinom sedamdesetih godina. Tzv. druga generacija »Symposiona« je optužena (a još uvek se optužuje) da je, odbacujući militantnu borbeno spremnost prve generacije, njenu orijentisanost na, kako kažu, društvene kategorije, pala u zamku razmišljanja u zatvorenim, hermetičkim sistemima, u zamku apstraktnog teoretisanja. Glavni grešni jarac je naravno recepcija strukturalizma, koji je potpuno stran našoj intelektualnoj atmosferi, naših navodnih kritičkih afiniteta, naše »podešenosti« na neposrednost, dokumentarnost, najelementarnije socijalne činjenice, pa čak i našim »anti-metafizičkim«, na humano usmerenim pretenzijama. Nisam u mogućnosti da ovde dam jedno zasnovanije mišljenje o tzv. drugoj generaciji Symposium-a (u vezi sa recepcijom strukturalizma napominjem samo jednu stvar: nevolja nije bila u tome, što je prilikom analize literarnih dela bilo suviše reći o Kristevoj Todorovu; u dijametralnoj suprotnosti čak i sa dobrom namerom, a danas sa samokritičkom oštricom lepili/lepe na svoje tadanje Ja etiketu »strukturaliste«, presudna greška je bila u tome, da se recepcija strukturalizma nije odigrala, da je bila polovična — mada je trebalo ići do kraja) mada je ova analiza nedostatna, a kvalitetne analize, studije gotovo da i nema o tom pitanju. U svakom slučaju, najsimptomatičnije je bilo to, što nismo umeli da napravimo razliku između teoreticizma i teorije, »strukturalne analize« i strukturalizma, vulgarne varijante teorije i potencijala teorije sposobne da objasni stvari.¹⁷⁾ Jasno mi je naravno, da shvatanje protivno teorijskom diskursu ima pored pomenutog tragikomičnog aspekta druge korene. Jer je tema upravo to, zbog čega nismo sposobni za radikalnu autorefleksiju, koja bi doticala važne dimenzije celine našeg postojanja, zbog čega biva naš pokušaj autorefleksije rukovodene najpragmatičnijim ideološkim principima? Zbog čega prihvatamo uvek i iznova rezervat ideološke autorefleksije, kvazi-kritičkog razmišljanja?

Rekao bih još nešto o pojmu književnosti i umetnosti »simpozionista«. Umetničko delo, pesma, avangardna poezija su važan organ čežnje za utopijom, radikalnom promenom; otuda vera u umetničko delo, u intenzivni totalitet. Ali se kristalno čiste zraci vere prelamaju: umetnost, poezija više nisu evidencija, nereflektiranu praksu literatura treba prevladati. Na taj način vera stavlja sebe pod znak pitanja, pesnik pesmu, umetnik sopstvenu objektivaciju, i obrnuto: pesma pesnika, slika slikara. Ne pesnik i ne pesma, samo negacija, pobuna, stvaranje. Pouka Makjavskog nakon crvenog Oktobra.

Adorno¹⁸⁾ kaže na prvoj strani Estetičke teorije: apsolutna sloboda prisutna u umetnosti, sloboda koja uvek ostaje u individualnoj sferi, nalazi se u stalnoj protivrečnosti sa stanjem nedostatka slobode koje se javlja u celini. Avangardizam »simpozionista« je serija protivrečnosti, i to nužnih protivrečnosti. Istovremeno je na njih uticala ona orijentacija koja je osporila autonomiju umetnosti kao i kategorijalni sistem novog senzibiliteta, sistem koji je Marcuze toliko stavljao u prvi plan. Prvo is-

kustvo se gradi na spoznaji¹⁹⁾, da umetnost, književnost nije moguće odvojiti od onih značenjskih formacija, pomoću kojih ljudi komuniciraju sa svojim strukturama institucionalizovane moći. Svmu tome, međutim, protivreči ono markuzeovsko gledište, koje — kako verujem — ne može biti potcenjeno po svome uticaju. Marcuze, koji je razmišljao u kategorijama subkulture, video je u novoj senzibiliteti koja se organizuje prema modelu estetskog takvu političku dimenziju koja ujedno stvara forme slobodnog društva. Sledstveno tome novi senzibilitet produkuje takav estetski univerzum, čiji je građevni materijal: odsjaji slobode. Umetnost kao sredstvo i forma transcendencije. Postoje istorijski razlozi zbog kojih je avangarda za simpozioniste mogla značiti legitimaciju osnovu u vremenu kada su njeni kritički potencijali u Evropi bili već iscrpljeni.²⁰⁾

U okviru Symposiuma izostalo je suočavanje, a to smatram greškom. Jer autorefleksija ne ispituje samo nameru i samu sebe, već i ono, što se dogodilo. Nedostatak suočavanja je možda deo iluzije, koja nema svesti o tome, da avangarda koja se ograničava na »izmenu stila« može da izda stvar umetnosti; kao što Adorno kaže: politički i praktički može kompromitovati pojam Novog, i to time, što u samosvrhovitosti Novog nalazi legitimaciju za svoj nastup.²¹⁾

Prezentacijom oaze forme umetničko delo stremi ka utopijskom, ka trans-ideološkom terenu, premda njegov položaj, nestanak njegove autoidencije, prinudnost na autolegitimaciju silom izvlači iz njega ideološke refleksije. Transcendirajući karakter upućuje na to, da umetničko delo ne bude institucija građanskog društva, pa ipak, umetnost se ne može osloboditi toga, da ne postane legitimna pojava. Peter Birger²²⁾ je rekao da je cilj »istorijske avangarde« bio da se pobuni protiv institucionalizovane umetnosti i protiv esteticizma XIX veka. Ona je nasuprot ovome pokušala afirmisati život i umetnost, odnosno, posredstvom života negirati umetnost, i na kraju, kako to Birger dokazuje, i modernizam. Dalje Birger navodi da je Adorno kritikovao koncepciju o spajanju života i umetnosti²³⁾ naglašavajući autonomiju umetnosti. Čini se da su se simpozionističke koncepcije kolebale između modernizma i avangarde. Strategija Symposiuma je mnogo puta mitizirala avangardu, odnosno, polazila je od toga da avangarda sama po sebi uslovljava ostvarivanje markuzeovske slobodne fantazije.

Treba da istaknem još jednu važnu dimenziju istorije Symposium-pokreta: usled svoje ukorenjenosti u jedan socio-kulturni sistem koji se organizuje na provincijalan način, Symposiumu je stalno pretila opasnost da ne bude u stanju identifikovati svoje protivnike, konkretni sadržaj konflikta i da bude nesposoban delotvorno aktualizovati forme negacije. Da su ova opasnost (iskustvo vakuma) ili u krajnjoj liniji makar negativna vizija jednog čorsokaka čije se konture ocrtavaju organski deo »simpozionističkog« načina razmišljanja, makar ne i uvek i ne kod svakoga, vidljivo je i po tragovima na terenu estetske produkcije (motiv buldog koji je zagrizao u hartiju očito spada ovamo). Prema tome, kada u vezi sa »simpozionističkim« načinom mišljenja spominjem recepciju mesijanističke atmosfere šezdesetih godina, moram zabeležiti i ironičku recepciju ovog mesijanizma.

Za mene je jedan od zadataka prvorazredne važnosti koji stoji pred vojvodanskom kulturom interpretacija nasleda Symposium-a, zajedno sa njegovim političkim, umetničkim, literarnim posledicama. Sve to nema ničeg zajedničkog sa evociranjem, sa pasivnom, akademskom istorijom kulture, koja pre naginje ka memoarskoj književnosti, ova refleksijom naprotiv, znači neprestan kritički dijalog, a ne jednokratne, akcidentalne gestove. Symposium je kao pokret doživio poraz i u tom porazu deli sudbinu levih pokreta šezdesetih godina, ali o uzrocima poraza, o iluzijama svakako treba povesti računa. Zbog toga važnost dijaloga ne potvrđuje činjenica prema kojoj su »simpozionisti« posredno ili neposredno determinisali sadašnju vojvodansku kulturu. Ne. Kritički dijalog se u celosti odnosi na današnjost, najsušinskiji momenat dijaloga je upravo kritika današnjice izgrađena na poukama prošlosti. Nisam u stanju smatrati slučajnim, da je levičarski vrednosni poredak ove baštine pao u zaborav, ne smatram slučajnim, da se suština ovoga viđenja vrednosti izgubila. Bilo bi naravno najlakše staviti sve na račun neo-provincijalizma i neo-pragmatizma. Što ne znači da bi danas bilo teško identifikovati takva razmišljanja. Jednostavno, reč je o tome, da pojmovima valja baratati oprezno. Ovo svoje mišljenje obrazložem ovako: a) često je shvatanje, koje Symposium redukuje na radikalnog predstavnika platforme anti-provincijalizma; b) lako bismo mogli dospeti u situaciju, u kojoj bismo se rvali sa avetima: provincijalnu i pragmatičku kulturnu politiku danas poriču i pragmatičari i provincijalci. Samo praksa može da vaskrsne pojam. Mi smo naučili da govorimo provincijalno o provincijalstvu, kao što umemo da govorimo birokratski i o birokratiji. Nepostojanje dijaloga je možda sastavni deo one nemoci, koja karakteriše stare »simpozioniste« i novije, koji se deklariraju takode »simpozionistima«. Symposium je ostavio za sobom čitav niz pitanja bez odgovora, dilema, nasleda novih sadrži velike terete. Poraz se vremenski podudara sa krizom levih pokreta, krizom marksizma. Nije, međutim, reč samo o dilemama misaonih sistema, vojvodanska kulturna politika, biće nacionalnosti itd. Ostaju takode otvorena pitanja. U svom tekstu, koji sam napred već navodio, Bretter formuliše nekoliko stvari, koje su važne za nas. Po njemu, kada intencija koja se odnosi na nedostatnost spoznaje granice slobode, ona se združuje sa strategijom. Dakle, sadašnji Symposium (1982) nije došao do svesti o granicama svoje slobode, te se upravo zbog toga pre poduhvata taktike no strategije. Mesto taktike na poprištu svetske situacije je etičko pitanje. Pouka koja se može izvući iz poraza prvih »simpozionista«: taktika nadvladava i pogubljuje strategiju. Ovde nisu potrebne iluzije: samo taktika može da opravda mnoštvo kompromisa taktike. Etički aspekt strategije: označiti jednu takvu tačku, koja je granica, iza koje nema kompromisa, iza koje je taktika nemoralnost. Imamo li šansu za to, kada znamo, da je sadašnji Symposium (1981) pre sabirni basen, nego spontana zajednica?

Danas svaki »simpozionista« treba da izgradi sebe svest o tome da je konstituisanje generacije nemoguće i treba da se odrekne onoga, što Bretter naziva iluzijom sfere moći, to jest realizovanosti. Svmu tome su potrebna pita-

nja koja osvetljavaju probleme; moja pitanja se odnose, na kulturnu politiku, na generacije, levičarstvo, datosti; da li smo svesni specifičnosti bića nacionalnosti, posledica mesta koje je Symposion zauzimao u vojvodanskoj kulturi, toga, koji su kriteriji jedne demokratske prakse, koja znači isto što i sloboda kritičke autorefleksije, građanskih hrabrosti, izričanja autonomnog mišljenja; da li smo promislili najbitnije momente nesleda *Simpsona*: makar to, koliko je potrebna jedna strategija, koja bi opravdavala taktiku i koja bi bila kriterij jedne i moralno relevantne prakse. Ništa nije tragikomičnije od onog intelektualca, koji se »kritikujući« postojeće prilagodava postojećem.

SLUČAJ »UJ SYMPOSITIONA« IZ 1983.

Oto Fenjeviš

Slučaj »Uj Symposiona« iz 1983. godine dosad je bio tabu tema pred vojvodanskom javnošću. Pet i po godina je prošlo od smenjivanja Janoša Siverija i cele te redakcije, koja je tada brojala 15 članova. Članovi bivšeg uredništva su godinama bili sputavani i onemogućeni da otvore raspravu, diskutuju na tu temu u pokrajinskim listovima, novinama, na bilo kom skupu ili forumu, pa čak ni prethodni sastav Predsedništva DKV nije nikad stavio na dnevni red ovu problematiku. Janoš Siveri je bio sprečen čak i na novosadskom kongresu književnika Jugoslavije da pročita svoj referat koji se bavio situacijom mladih pisaca mađarske narodnosti u Jugoslaviji. Taj njegov referat koji je on ipak priložio jedva je ušao u tu knjigu koja sadrži dokumente sa kongresa. Bilo je raznih pritisaka da se to izostavi, da se to negira. Ali zahvaljujući doslednosti i beskompromisanosti urednika ili uredništva, taj tekst se ipak našao u knjizi koja sadrži te kongresne dokumente. U tom referatu je Siveri opisao celu genezu tog događaja, odnosno celu tu hajku koja je bila pokrenuta protiv tadašnje redakcije »Uj Symposiona«. Treba reći da je ona generacija pokušavala da izgradi jedan alternativni subjektivitet, koji se već od samih početaka sudario sa zidovima pokrajinske kulture birokratije, tako je krajem sedamdesetih godina, politikantski osporavana tematski broj o erotici, tako je minirana i pesma *Poetica licentia Ota Fenjevisti* na početku osamdesetih godina. Događaji, vezani za ovaj slučaj iz 83. su plod i rezultat nagomilanih problema tokom više godina. Glavni uzroci hajke bili su pesma *Ota Tolnaja* i napis *Viktorije Radič »Pozorište u pozorištu«* koja se bavila reorganizacijom Sterijinog Pozorja. U tom napisu ona je spomenula dva pokrajinska političara na položaju: *Nandora Majora* i *Dušana Popovića*, koji su po njenom mišljenju dosta pridoneli tome da se Pozorje pretvori u jednu tromu, glomaznu i anemičnu manifestaciju. Posle tog napisa je pokrenut postupak smenjivanja, traženi su razno-razni uzroci, povodi, greške i celokupno dotadašnje delovanje redakcije je bilo žigosano kao anarholiberalno, ultralevičarsko, pa su lansirana i takva shvatanja, da su članovi te redakcije imitatori beogradskih navodno anarholiberalističkih kulturnih strujanja, da oni ugrožavaju kulturnu autonomiju pokrajine, da su suviše otvoreni prema savremenim umetničkim tendencijama u Jugoslaviji i u svetu, da su idejno neosetljivi i politički nezreli itd. To su bile te etikete koje su deljene kapom i

- mislim da biti intelektualac nije konstitutivna osnova u reprodukciji moći.
12. Edgar Morin: *Intelektualci: Kritika mita i mit kritike*, Marksizam u svetu, navedeni broj.
 13. Z. Puhovski: *Epohalni neuspjeh Marcsove intencije?*, Filozofska istraživanja 1984. br. 8.
 15. O ovome: *Cornelius Costariadis: Les coneours du habyvinthe*, Edition du Semil, Paris, 1978., nemački prevod 276.
 16. L. Kolakovski: *Intelektualci protiv intelekta*, In. Kultura, 1982, 56.
 17. O opasnosti prakse bez teorije, vidi: *Th. W. Adorno: Marginalien za Theorie und Proscis*, in *Stichworte, Kritische Modelle 2*, Frankfurt 1969.
 18. T. V. Adorno: *Estetička teorija*, Nolit, Beograd, 1979, 25.
 19. O markuzeovskom »senzibilitetu«: *Jürgen Habermas: Herbert Marcuse über Kunst und Revolution*, In: *Kultur und Kritik*, Suhrkamp, 1973, 345—351.
 20. Prema Andreasu Hajsenu avangarda je u šezdeset godinama samo u Americi mogla zastrupiti radikalne estetičke mogućnosti. A. Hyssen: *Mapping the Postmodern*, New German Critique, 1984. br. 33.

šakom na račun redakcije. Naravno te konkretne optužbe smo tada odbili i sa lakoćom opovrgli. Međutim nas nisu saslušali, nego su samo terali po svom. Većina tih optužbi su bile apsurdne, na primer: optuživani smo i zbog toga što smo preuzimali i prevodili tekstove iz jugoslovenske štampe, o nekim tadašnjim aktuelnostima, zatim nam je pripisana krivica što smo objavljivali neke strane pisce koji su inače objavljivani u drugim listovima naše zemlje pa čak i u *Vojvodini*.

Zaista se svašta pripisivalo na naš račun. U toj hajci, u tom etiketiranju su najaktivniji bili bivši generalni direktor Foruŕpa Kalman Fehér, bivši glavni urednik dnevnog lista *Madar So* Karolj Erdelji i Tibor Purger, koji je tada bio predsednik komisije za informisanje u *Pokrajinskoj Omladinskoj Organizaciji*. Kalman Fehér i Karolj Erdelji su čak primoravali neke književnike i novinare da pišu protiv te redakcije. Tibor Purger je posle smenjivanja Janoša Siverija postavljen za glavnog i odgovornog urednika »Uj Symposiona«. Time što je postavljen jedan takav čovek za glavnog urednika, koji je i sam učestvovao u toj hajci prouzrokovana jedna teška moralna kriza ne samo kod mladih književnika nego i kod starijih. Članovi smenjenog uredništva nisu se odgradili od saradnje, bili su spremni na dalju saradnju, ali pod uslovom da nijedan član bivše redakcije ne bude ignoriran i progonjen. Ali represija je bila nemilosrdna: četvorka su izgubila svoja radna mesta, jedan je imao »političkih problema« na fakultetu, što je bitno uticao na njegovu sudbinu, a članovi Saveza Komunista su bili partijski kažnjeni. Čak osmorica od bivših članova redakcije su godinama bili bez posla. Istina, stanje se ipak konsolidovalo u poslednjih godina, samo je Zoltan Sidi ostao bez posla, a Viktorija Radič je otišla i udala se u Madarsku. Ostali su našli svoja egzistencijalna utocišta.

O ovim mladim piscima se godinama govorilo kao o disidentima, bili su na nekoj crnoj listi pokrajinske kulturne birokratije, bili su opasni elementi. Siveri i dan danas ima poteškoća oko objavljivanja svojih pesama u vojvodanskim časopisima. Urednici u listovima su zaplašeni. Njegova knjiga »Dia-dalok« koja je izašla u Književnoj Zajednici NS-a godinama je stajala u izdavačkoj kući Forum i bila odbijena, a ta knjiga je među najboljima koja su ikad napisana na ovom prostoru na mađarskom jeziku. Kulturna birokratija i njena represija su bila uperena i protiv nekih starijih pisaca. Na primer Istvan Domonkoš je već ranije bio jedinstavno prisiljen da napusti Vojvodinu, jer nije mogao da obezbedi egzistenciju za svoju porodicu. Domonkoš i danas živi u Švedskoj. Na listu disidenata se našao i Laslo Vegel koji je svoje romane, eseje jedno vreme morao da objavljuje u Beogradu, u Zagrebu i u ostalim ju-

goslovenskim časopisima na srpskohrvatskom jeziku. Najsvježiji primeri te represije su se odigrala nedavno u Forumu, odnosno u *Madar Sou*. Prvi primer je vezan za devdelijski referat Ota Tolnaja o jugoslovenstvu koji je pročitao na godišnjoj skupštini pisaca Jugoslavije. Taj tekst su hteli da objave urednici *Madar Soa*, ali u jednom okrnjenom, cenzurisanim obliku. Tolnai, pošto je video šta su nameravali da naprave od njegovog teksta (neke delove su hteli da izostave) na vreme povukao rukopis iz štampe. *Madar So* je nedavno objavio i jedan uvredljiv komentar o Janošu Siveriju, ali ta ista redakcija je uskratila pravo Siveriju da se brani. Takve i slične mahinacije su bile učestala praksa u izdanjima *Foruma* poslednjih godina. Ovi su najsvežiji primeri.

Članovi uredništva bivšeg »Uj Symposiona« pre smenjivanja u koncepciji i u delovanju su se zalagali za otvorenost, zdrav kritički kulturni život, za prikazivanje stvarnosti u što složenijim i dijalektičkim procesima i oblicima, zalagali su se za jedinstveni jugoslovenski kulturni i duhovni prostor. Prevodili su autore sa srpskohrvatskog, sa slovenačkog, sa rusinskog, sa rumunskog, sa engleskog, sa nemačkog itd. Kladili su se za neizbežnost promene i trudili su se da pronadu izlaz iz zakrečivanja krvnih sudova. Birokratija je njihov trud, njihove inicijative primila sa nerazumevanjem. Bivši konsolidovani nonkonformisti i birokratija su ustuknuli od straha pred jednim stvarnim i otvorenim monkonformizmom i pred mogućnošću rušenja suženih pokrajinskih kulturnih okvira. Ta birokratija je kulturu jugoslovenskih mađara shvatila kao geto i budno je čuvala svoje stečene pozicije. Ta nova generacija nije htela prihvatiti tu getoiziranu, skućenu svest, oni su hteli da se otvore prema jugoslovenskoj, prema evropskoj kulturi, prema jednom složenijom kulturnom procesu, hteli su da napuste monolitnost i provincijalizam. Mehanizam naviknut na poltrone, međutim nije mogao svariti radikalnije shvatanje i prožimanje sveta te nove mlade književnosti, koje je bilo upereno protiv duhovne učmalosti i koje je požuralo elementarniju kritiku, veću kritičnost i samokritiku.

Smenjivanjem redakcije »Uj Symposiona« 83 godine na silu je prekinut jedan prirodni kontinuitet u razvoju i popunjavanju književnosti jugoslovenskih mađara novim talentima. Književni život jugoslovenskih mađara je postao anemičan, pisci sve manje pišu, nema mogućnosti za dijalog, za diskusiju, nema konkurencije, sve je utonulo u sivilo. Prema tome slučaj »Uj Symposiona« nije samo problem nekoliko ljudi, on ukazuje na globalne probleme jugoslovenske mađarske kulture, koji su godinama potiskivani. Očigledno da ovaj slučaj treba posmatrati u kontekstu generalnih jugoslovenskih problema.

21. Andorno, ibidem, 67.
22. P. Burger, *Theorie der Avangarde*, Frankfurt, 1974.
23. Nasuprot Benjaminu koji je u avangardi video mesijansko obećanje

Post scriptum

Ovaj članak je napisan poslednjih dana 1981. godine i svakako nosi pečat tog vremena. On pomalo očajnički pokušava da osvetli egzistencijalne probleme jedne kulture u okvirima jugoslovenskog društva. Čini mi se da su moja razmišljanja bila pritešnjena između *Scile* emfatične skepske i Haribde subverzivne nade. Danas je verovatno neophodna jedna trezvenija teoretska analiza koja bi ponovo tematizovala ona egzistencijalna pitanja u novom kontekstu. Želeo bih da se objavljivanje ovog članka posmatra kao mogući doprinos analizi, ne nekog pragmatiskog okružja, nego paradigmatičnog krajnje politizovanog kulturnog modela, koji je doživio krah. Prva generacija S i m p o z i o n a o kojoj je ovde ponajviše reč bila je tipičan kulturni pokret u šezdesetih godinama orijentisan prema levičarskim vrednostima. Treća generacija S i m p o z i o n a, čiji sam bio član i čija sudbina je poznata, pokušala je da kritički promisli simpozicionističko nasleđe i da se suoči sa izazovom prisustva u jugoslovenskim okvirima i da razmišlja o prevazilaženju kulturnog »geta« ovaj izazov, pet godina posle smenjivanja redakcije časopisa »Uj S i m p o z i o n« valja ponovo prihvatiti. Preveo: Mirko Gotesman

2. Vidi: A. Turen: *Sociologija društvenih pokreta*. Radnička štampa, Beograd 1983, 1983, 130—157. Naravno, to ne znači da prihvatom Turenovu opštu koncepciju. Up. *Jean L. Cohenu* kritiku: Između upravljanja krizom i društvenih pokreta: mesto institucionalne reforme, in: *Marksizam u svetu*, 1983, br. 3.
3. Lukács György: *Levél a »kiséreltöröl«*, in: Ifjúkori művek, Magvető, Budapest, 1977.
4. Th. W. Adorno: *Der Essay als Form*, in: *Noten zur Literatur*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt a M, 1965, 36. i 38.
5. Bretter György: *Milyen is az angol esszé?* In: *Vágyak, emberek, istenek*. Kriterion, Bukarest, 1970, 265.
6. Bretter György: *Párbeszéd a vágyakkal*, Magvető, Budapest, 1979, 157—173.
7. Ovu recenziću Lukács preuzima iz romana Dostojevskog Braća Karamazovi. Vidi: etičke fragmente, in: *Vasárnapi kör*, Gondolat, Budapest, 1980.
8. 9. Up.: Vj. Katunarić: *Jugoslavija kao etničko društvo*, in: *Sociologija*, 1982, 2—3. Isti autor o šezdesetim godinama: *Sistem, klasne borbe i kriza*, in: *Naše teme*, 1983, br. 12. O ekonomskim aspektima vidi npr: *Kosta Mihajlović: Ekonomska stvarnost Jugoslavije*, Ekonomika, Beograd, 1981; *Branko Horvat: Jugoslovenska privreda, 1965—1983 prognoze i kritike*, Zagreb, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1984. O teorijskoj upotrebljivosti pojma srednje klase s aspekta šezdesetih godina: Z. Golubović, D. Uskoković, M. Stojanović, A. Mimica, *Analiza studije o strukturi jugoslovenskog društva*, in: *Klase i slojevi*, Odsjek za sociologiju, Fil. fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1977.
10. Žan-Pol Sartre: *Funkcija intelektualca; O uloji intelektualca u revolucionarnom pokretu*, oba in: *Marksizam u svetu* 1977, 1—2.
11. Konard G., Szelenyi I.: *The Intellectuals on the Road to Class Power*, New York, 1979. Pošto će u dalnjem biti reči o pozicijama moći intelektualca, izjavljujem da osnovnu tezu ove knjige — inteligencija kao vladajuća klasa u društvu racionalne redistribucije — ne prihvatom,